

Tota la vida en una maleta. La construcció d'un barri de Sabadell

Resum

Aquest és l'estudi d'un procés migratori des d'un poble granadí fins a Sabadell en les primeres dècades de la segona meitat del segle xx, en què s'han usat les fonts orals com a primordials.

Se sosté que la immigració dels pioners dels anys cinquanta és un fet col·lectiu dels camperols andalusos, que no va tenir una causa exclusivament econòmica, sinó que va ser una conseqüència indirecta del resultat de la Guerra Civil.

Quan van arribar a Sabadell, les persones i les famílies es van hostatjar, primer, en coves i barraques; més endavant, en cases precàries que sovint havien construït elles mateixes; fins que, amb molta feina i diverses lluites, van aconseguir uns habitatges i uns barris més dignes.

Amb els anys, es van anar assolint les expectatives, va millorar la situació precària dels primers temps, i es va assolir la consciència de pertinença i possessió d'un espai més ampli que el del barri o la ciutat.

Mig segle després ens preguntem quines semblances hi ha entre aquell procés i les immigracions actuals, i sobre l'objectiu, la lluita o les reivindicacions que ajuden a unir la nova gent, que ara prové de diversos països, amb la que ja està establerta al país.

Angelina Puig i Valls

Historiadora

És doctora en Història per la Universitat Autònoma de Barcelona i és autora de la tesi *De Pedro Martínez a Sabadell: la immigració, una realitat no exclusivament econòmica (1920-1975)*. Ha estudiat les migracions, la vida quotidiana, les lluites de les dones, el món del treball, l'oposició al franquisme i les fonts orals. Ha publicat, entre d'altres: *El paper de les dones en el moviment veïnal de Sabadell* (2022), *Andalucía y Catalunya: dictadura y emigración* (2020, amb Teresa M. Ortega López), i "El fil roig de la migració andalusa a Catalunya" (*Eines*, 2020).

#ParaulesClau

#Barris

#Guerra Civil

#Lluites socials i polítiques

#Migracions

#Postguerra

#República

#Sabadell

Una vegada més, una corrua de persones —majoritàriament dones, criatures i persones grans— fugint de casa seva. Milers, milions, d'immigrants que es van convertint en refugiats. I ens estremim.

També el nostre país ha patit en primera persona sortides i entrades col·lectives. L'any 1939, una filera de famílies, dones i homes —i em pregunto si també hi havia criatures soles— s'escapaven cap a terres franceses, encara assetjats per l'aviació franquista.

És el que veiem en totes les migracions, fugitius de l'atur, de la fam, de la guerra, de les violències sexuals i de tota mena, de les crisis climàtiques. Tota la vida en una maleta. O no sempre: porten maletes els homes que intenten saltar la tanca de Melilla? La Mediterrània és plena de maletes?

Sí que portaven maletes —maletes de cartró— les persones que van arribar en la dècada dels anys cinquanta i seixanta del segle passat a Catalunya. En tenim memòria? Des d'un punt de vista històric, va passar ahir mateix; des d'un punt de vista humà, tampoc tan llunyà, Catalunya va viure la recepció de moltes persones que procedien d'altres parts d'Espanya, principalment d'Andalusia. És el fet més crucial de la Catalunya de la segona meitat del segle xx, per la seva dimensió i pel canvi estructural, demogràfic i social que va comportar.

Entre finals del segle passat i principis de l'actual, la història es repeteix i arriba de fora molta gent, aquesta vegada d'arreu del món. Recordem la immigració anterior? Tampoc no era la primera. Catalunya ha crescut a partir de capes migratòries successives.

En el moment en què escric aquest article participem en la hipocresia social i política que diferencia entre immigrants-refugiats de primera i d'altres de segona. Celebrem, però és feridor comprovar-ho, l'eficiència i l'empatia europees —espanyoles i catalanes— per gestionar l'arribada de persones d'Ucraïna, amb contrast respecte a la conducta, desencoratjadora, davant els sirians o les devolucions en calent al Marroc, també de menors.

En general, a tot el món avança la criminalització de la immigració. I aquesta és una raó per fer memòria des d'un país que ha crescut gràcies a la immigració, i pouar en la història recent, per conèixer-nos. Perquè, manllevant el pensament del filòsof i assagista basc Daniel Innerarity, tot i que les persones que arriben reben l'impacte d'una societat que fa valer les seves normes i els seus costums, també les persones que arriben de fora deixen les seves empremtes en la cultura d'acollida. I, malgrat que la influència que reben i les modificacions del seu estil de vida que es veuen obligades a fer són més notòries, hem de saber reconèixer el dinamisme de la societat en l'encreuament de cultures, un fenomen bidireccional en el qual es produeixen barreges i influències recíproques. Les societats no són unitats tancades, sinó espais porosos que sempre van redefinint la seva identitat a partir d'experiències de trobada i conflicte. "Ens és difícil pensar un nosaltres en què ja no siguin presents molts d'altres",¹ diu Innerarity. Doncs, sí. Tal com deia Vicens Vives el 1954, les persones som fruit de diversos llevats i, per tant, som culturalment i biològicament mestisses.

Per estudiar l'emigració, a part de les causes demogràfiques

i econòmiques, considero que s'han de cercar altres perquè en el substrat cultural que la societat emigrant posseeix. En conseqüència, per estudiar la immigració a Catalunya, vaig intentar conèixer la societat d'origen i la història de la gent des de molt abans del moment en què va sorgir la idea d'abandonar la terra natal. Per fer-ho, vaig escollir un poble granadí que va concentrar la seva emigració cap a Sabadell i vaig pensar que la millor manera de cavar en aquest coneixement era parlant amb la gent que va decidir emigrar. Així doncs, la font oral,² malgrat no ser l'única, es va convertir en la primordial.

A l'inici de la guerra d'Espanya, després d'alguns episodis de lluites, la meitat de la província de Granada i, dins d'aquesta, Pedro Martínez —el poble que estudio—, va quedar lleial a la Segona República. La seva gent —uns, al front, d'altres, al poble— va lluitar per guanyar la guerra i consolidar els avenços que s'havien iniciat en la República i les mesures revolucionàries que es van implantar durant la guerra. Perquè en la re-reguarda van emprendre la difícil tasca de posar en marxa la societat basada en principis més justos. La primera feina era organitzar la producció. Havia arribat l'hora de convertir en realitat la vella idea de la terra per a qui la treballa. Van iniciar una revolució amb l'ocupació de les finques i van col·lectivitzar els *cortijos*.

² Les entrevistes les vaig fer entre el 1984 i el 1987, a Sabadell i al poble granadí de Pedro Martínez. Avui s'han convertit en capitals, i no hi podem trobar, per qüestions d'edat, persones que van decidir aquesta emigració. Una característica de la meua feina d'historiadora és usar el text de l'entrevista en la seva integritat. La premi Nobel de Literatura (2015) Svetlana Aleksíevitx en fa un ús semblant, però en novel·les: *La guerra no té rostre de dona*, *La fi de l'home roig*, *La pregària de Txernòbil* o *Els nois de zinc*, en què la novel·lista cedeix la paraula a les persones que ha entrevistat prèviament.

¹ INNERARITY, D. "El reemplaçament". *La Vanguardia*, 19 de març del 2022.

Vista del poble de Pedro Martínez (Granada). Març del 2012. Font: Antonio Vilchez / CC BY-SA 3.0.

Però també es van produir canvis en els comportaments socials, molt significatius en les dones, sobretot en les noies, que es van involucrar en la societat i en la vida política del poble. N'és un exemple la creació de l'Asociación de Mujeres Antifascistas.

Al final de la contesa, els vencedors van desplegar tot el seu odi, el seu rancor i la seva venjança contra les persones que s'havien involucrat en la defensa de la República i dels valors republicans, contra els líders polítics i socials, però també contra persones que simplement s'havien mantingut lleials al govern legítim.

La repressió lligada directament a la guerra va començar quan a les unitats republicanes derrotades se les va fer presoneres i se les va tancar en camps de concentració fins que els presos van ser sotmesos a un procés de classificació. Alguns, després de processos llargs i difícils, de peticions d'avals, van poder tornar a casa; la resta van fer cap a altres camps de treball.

La repressió també va tenir un component polític contra la

gent que era al poble i les noves autoritats franquistes van animar les acusacions i les delacions. El resultat van ser passejos de dones rapades pels carrers del poble, morts, presons, camps de concentració i el servei militar en l'Exèrcit franquista, fora del poble, lluny de familiars i amats.

El retorn de la majoria de les persones que no van morir en aquell itinerari tràgic es va produir entre el 1942 i el 1945, i el d'algunes, fins i tot més tard. Si contrastem aquesta cronologia amb la de la primera emigració que va començar en els anys cinquanta, no és difícil d'entendre aquest fet col·lectiu d'una part de la pagesia andalusa, que després d'haver perdut la guerra no tenia cap esperança de millorar en les noves condicions, com un efecte indirecte de la Guerra Civil.

Des de l'últim terç del segle XIX, les idees majoritàriament anarquistes i, també, les socialistes havien estat l'esperança del camp andalús. Amb l'arribada de la República, algunes d'aquelles reivindicacions es van assolir. Es començava a

“La situació al camp andalús, per a les persones vençudes, es va fer irrespirable i es va començar a desitjar l'anonimat de les ciutats més grans, on el control directe era més lax”

entreveure la tan esperada reforma agrària. No obstant això, un cop va acabar la contesa, la gent es va trobar submergida en una vida terrible, amb poca feina o gens i sempre mal pagada, amb fam, repressió, imposicions, corrupció i un ambient aclaparador. La situació al camp andalús, per a les persones vençudes, es va fer irrespirable i es va començar a desitjar l'anonimat de les ciutats més grans, on el control directe era més lax. Es tractava de cercar algun lloc on l'opressió fos menys notable, fugir del poder coactiu omnipresent de les forces vives del poble.

L'emigració va esdevenir l'única revolta possible. Així que no és agosarat sostenir que l'emigració dels pioners no va tenir una causa exclusivament econòmica, sinó que, com ja he dit, va ser una conseqüència indirecta del resultat de la Guerra Civil.

La gent que he resseguit va venir a Catalunya. Després d'un pas previ per les obres hidràuliques dels pantans que es van construir als Pirineus, va arribar a Sabadell. Era el 1951. Com moltes altres famílies pobres, no tenien on anar a viure. La ciutat tenia un gran dèficit d'habitatge, i per això es van fer barraques o coves a la llera del riu Ripoll, com havien fet les persones que les havien precedit.

L'octubre del 1950, la Comissió Superior d'Ordenació Provincial de Barcelona va publicar el Pla general d'ordenació de Sabadell,

que informava que als suburbis de la Creu de Barberà, de la serra Camaró, de Can Rull, de Ca n'Oriac, de la Llanera, de Can Puiggener, del riu Ripoll i de la carretera de Polinyà hi havia 354 cases, 70 semicases, 292 rafals, 94 barraques i 182 coves.³ El padró municipal d'aquell mateix any situa al suburbi del riu Ripoll i d'Arrahona 2.111 persones, 461 de les quals eren a la part que el document qualifica de disseminada, i les altres 1.550, en coves i barraques.⁴

És una realitat que, per pudor, no sempre s'explica, però també hi ha records que traspuen una certa nostàlgia d'aquella forma de vida i mostren com aquells habitatges tan humils eren cuidats i ordenats, en

³ CALVET, J. *Aproximació al creixement econòmic de Sabadell i Terrassa durant la postguerra (1939-1959)*. 1982, p. 64.

⁴ La superfície més aproximada al que més endavant serà el barri de Torre-romeu pertany, segons el padró del 1950, a les seccions 7 i 8. Arxiu Històric de Sabadell.

contra del que alguns historiadors havien afirmat.

*Aquí hay muchos que ya no quieren hablar de las cuevas porque se creen que es una bajeza. Nosotros vivíamos en una que estaba muy bien, tenía tres habitaciones. Estaba en la calle de San Olegario. Y arriba me hice una barraca cuando yo me casé, que tenía dos habitaciones.*⁵

El clima mediterrani de pluges irregulars, però amb forts aiguats i tempestes a finals de l'estiu i principis de la tardor, feia molt perillosa l'existència d'habitatges als marges dels rius. Era d'esperar que en ploure fort es produís alguna desgràcia. I així va passar. Els accidents més importants van ser els de les coves de Sant Oleguer l'octubre del 1951, el de juliol del 1953 i el del 1955.

⁵ Entrevista feta per Angelina Puig a Francisco Valero Rodríguez, el 14 de desembre del 1987.

Masia i coves de Sant Oleguer. Sabadell, dècada de 1950. Font: autor desconegut. Foto cedida per Anita Brunet/Arxiu Històric de Sabadell.

Quan van tenir lloc els primers accidents, l'alcaldia va prohibir construir barraques i coves. El 24 de setembre del 1955, al *Boletín Oficial del Estado* (BOE) es va publicar un decret que obligava totes les entitats industrials, mercantils, bancàries i d'estalvi amb un cens superior a 50 obrers o empleats a construir, en el termini de cinc anys, un nombre de cases de renda limitada equivalent al 20 % de la seva plantilla.

El mateix any es va crear la Comissió de Suburbis, amb un alcalde de barri i una comissió de veïns, que va fer el recompte total dels habitants dels suburbis i que tenia com a objectiu esbrinar els principals problemes socials, urbanístics i culturals, i també els més urgents, que es van resumir en dos: l'eliminació de les coves i barraques i el millorament de les *estadas*, que es definien com a: "pequeñas construcciones en las cuales residen varias familias, cada una limitada a ocupar una o dos habitaciones, faltadas de las indispensables condiciones higiénicas siendo normalmente los alquileres altos".⁶

L'informe d'aquesta comissió comptabilitzava, encara, l'existència de 39 coves i 88 barraques. De fet, hi va haver coves habitades fins a principis de la dècada dels anys seixanta.

Per aconseguir els objectius esmentats, aquesta comissió va dur a terme una recerca per determinar els drets dels quals podien gaudir les persones que tenien feina, especialment el de tenir una casa, amb la voluntat de retornar als pobles d'origen aquelles persones que no tenien feina ni permís de residència. Abans de retornar-les, les

portaven al Pavelló de les Missions de Montjuïc, de Barcelona, construït per a l'Exposició Universal del 1929, que es va arribar a convertir en una espècie de camp de concentració, tal i com s'hi referia el mateix alcalde franquista de Sabadell, Josep M. Marcet, a les seves memòries. Va funcionar del 1949 al 1957. I es van deportar unes 15.000 persones en tren als seus llocs d'origen entre el 1952 i el 1956.

A l'inici de la segona meitat del segle passat, el que avui és el barri sabadellenc de Torre-romeu era un turó amb 5 masies voltades d'horta, vinya, blat i ametllers. Les cases de pagès dividides en diferents peces les havien ocupat, des d'abans de la Guerra Civil, persones que ja no havien nascut a Sabadell. Una de les masies va donar el nom a tot el barri.

*La casa era una casa de pagès muy vieja. Los pageeses vivían en una banda. Sí, en un lao tenían su vivienda. Y aquello pues si había tres habitaciones, un comedor y la cocina. ¡Pero muy pobre! Un fuego a tierra, de aquellos antiguos, una fregadora sin agua, una bombilla escasamente en cada habitación. ¿Sabes? Con poquita luz y muy pobre. Y el barrio era todo viña. Cuando yo vine no había ni una casa siquiera. Todo esto y todo lo de arriba en el Tibidabo estaba sembrado de trigo y maíz y todo eso de aquí abajo era viña y también había trigo y árboles frutales. Había mucho gano que se venía a pasturar, había muchas vacas. ¡En fin, lo que es una casa de pagès! Éramos dos o tres vecinos.*⁷

I els terrenys de les masies es van començar a vendre en petites parcel·les.

*"L'amo va començar a vendre terrenos i van venir aquí andalusos i tots aquests murcians, i tots, bueno, de fora van venir cap aquí. I tots els que tenien les coves van començar a fer casetes allà, diguéssim en els terrenos. Van anar fent la casa de mica en mica. I ja es van acoplar i ja està".*⁸

El padró del 1955 per primera vegada parla del barri amb el nom de suburbi de Torre-romeu. Hi estan empadronades 2.498 persones, nascudes en 287 pobles o ciutats diferents. Un mosaic. Només 350 persones, el 14 % del total, havien nascut a Catalunya. D'aquestes persones, 208 havien nascut a Sabadell mateix i la resta provenien de la immigració interior. Si tenim en compte que de les 350, 195 eren filles de persones nouvingudes, podem concloure que la gent amb arrels fora de Catalunya era absoluta majoria.

Segons el padró municipal del 1955, Granada era la província espanyola que més gent aportava al barri: 1.006 persones (40,27 % del total). La segona província andalusa era Còrdova, amb 262 persones (10,4 %). La primera província no andalusa era Múrcia, amb 309 persones (12,36 % del total). Globalment, Andalusia era la regió amb més pes, tant pel que fa a l'aportació numèrica de gent com pel que fa al nombre de localitats d'on provenien. Així, hi havia 1.679 persones nascudes en 189 pobles o ciutats d'Andalusia. Dit d'una altra manera, el 67,2 % de les persones que vivien a Torre-romeu l'any 1955 havien nascut a Andalusia, en diferents poblacions d'aquesta regió.

Torre-romeu era un indret desequilibrat, inhòspit, de carrers amb pendents pronunciats, que els

⁶ Ajuntament de Sabadell, memòria de la Delegació de Suburbis. 1955-1956. Foment. Exp. 1669-1956. Arxiu Històric de Sabadell.

⁷ Entrevista feta per Angelina Puig a Josefa Reyes Martínez el 3 de novembre del 1987.

⁸ Entrevista feta per Angelina Puig a Paulina Santasusagna el 9 de novembre del 1987.

Partit de futbol al barri de Torre-romeu. Sabadell. 1958. Font: autor desconegut. Foto cedida per Àlvar García Trabanca/ Arxiu Històric de Sabadell.

dies de pluja tenien més l'aspecte de torrents que no pas de camins. Alguns esglaons malfets amb fustes i totxos salvaven els desnivells abruptes. A banda i banda del que es va acabar convertint en el primer carrer del barri, el carrer Central, el veïnatge es va construir les petites cases i les voreres. A poc a poc, es van anar dibuixant altres carrers que no tenien ni nom i que aleshores s'anomenaven amb les lletres de l'abecedari.

Ni els carrers ni les cases tenien electricitat, ni tampoc aigua corrent, de manera que havien d'anar a pouar a les masies. Els punts de llum no els van posar fins a l'any 1958 i les clavegueres no es van fer fins a l'any 1969!

Per travessar el riu hi havia un pont de fusta inestable que l'unia a la ciutat. La carretera no es va inaugurar fins a l'any 1965, any en

què també va començar a funcionar la línia d'autobusos. Aquestes circumstàncies van ajudar a trencar una mica l'aïllament de Torre-romeu respecte del centre de la ciutat. Un isolament especialment dramàtic pel que fa a la manca de serveis, sobretot els sanitaris, que s'agreujava quan es tractava d'una urgència, especialment si era de nit.

*Teníem de pujar aquestes pujades i de nit i sense llum, i sense aigua. Vull dir, que aquí ens les vem passar canutes! Van tardar molt a posar aquests serveis, a base d'anar-los demanant i d'anar pagant. Encara tinc rebuts de quan pagàvem deu pessetes d'aigua cada mes. Però aquest, el negoci ho va fer aquest, l'amo dels terrenos. Aquest ja es va forrar, ja!*⁹

⁹ Entrevista feta per Angelina Puig a Josep Sannicolas Sanmateo el 18 de novembre del 1987.

*La calle, toa de tierra. Las aceras, cada uno hacía su trocito. Pues un poco de cemento y unos tochos ahí puestos por delante. Yo hice lo que es la calle mía, o sea lo que es la fachada. Pues yo puse un poquito de acera, puse cuatro tochos allí, lo hice de hormigón y ya está. Cada uno se hacía un tranco. Cuando llovía en esta calle no había mucho barro, pero en aquel lao d'arriba no se podía pasar d'enfagao. Cuando entró el Farrés de alcalde se arreglaron las calles.*¹⁰

El juny del 1955 el consistori va establir les normes per sol·licitar i concedir permisos d'obres del que anomenava albergs d'urgència. A partir d'aquelles ordenacions, l'ajuntament va exigir la legalització de totes les edificacions, construïdes, la majoria,

¹⁰ Entrevista feta per Angelina Puig a Casimiro Ruíz García i Ana Montilla Sánchez, el 29 de novembre del 1987.

Dones anant a buscar aigua al riu Ripoll, sota la masia de Can Puiggener. Sabadell, 1968. Font: Jaume Avellaneda Camins/Arxiu Històric de Sabadell.

sense autorització. La particularitat d'aquells permisos era la suposada celeritat en la concessió de la sol·licitud i que les despeses dels drets d'obres gaudien d'un 40 % de descompte respecte de la resta de permisos d'obres.

Moltes de les sol·licituds d'aquell any i la totalitat de les del 1956 eren expedients del barri de Torre-romeu: 54 permisos, el primer any, i 34, el següent. Aquells permisos es van concebre sobretot perquè les persones que malvivien en coves als marges del Ripoll les abandonessin i es construïssin habitatges menys precaris. La localització de la majoria d'aquestes construccions en aquest barri demostra que va ser en aquest indret on majoritàriament van anar a viure aquestes famílies, un fet totalment lògic, ja que era el terreny buit que tenien més a prop, és a dir, dalt del barranc que configurava el riu amb el pujol. Ara bé, també hi va haver persones que van marxar cap a Barberà, Ca n'Oriac, Can Rull i el Merinals.

Les concessions de permisos de les noves construccions establien que aquestes no podien tenir més de 50 m², però els expedients mostren que el 30 % d'aquestes parcel·les no assolien aquestes dimensions i que algunes, poques, eren més grans.

La mitjana residencial era de 5,28 persones per habitatge. Aquest va constituir un dels trets més definidors del barri en aquell període: un terç dels nuclis residencials existents estaven formats per més d'un nucli familiar o per un sol nucli matrimonial acompanyat d'altres persones sense cap vincle familiar o amb lligams de segon grau de distància o més. Si tenim en compte que aquestes xifres surten de l'anàlisi del padró municipal i que molta gent no estava empadronada, podem assegurar sense por d'equivocar-nos, i tal com evidencien els testimonis, que la mitjana residencial era superior.

“Sabadell, que va passar dels 59.494 habitants el 1950 als 105.152 deu anys després, en aquella dècada va veure créixer les barriades tradicionals i el sorgiment dels barris, com el de Torre-romeu, que van anar encerclant com un anell el nucli antic”

Sabadell, que va passar dels 59.494 habitants el 1950 als 105.152 deu anys després, en aquella dècada va veure créixer les barriades tradicionals i el sorgiment dels barris, com el de Torre-romeu, que van anar encerclant com un anell el nucli antic. En aquells moments també va assolir una de les densitats més altes de la seva història.

De mica en mica, treballant totes les persones de la família, aprofitant les poques hores que deixaven lliures la pluriocupació a les fàbriques, les obres i les feines a casa de les senyores, i fent servir les festes i els diumenges, aquelles primeres cases es van anar transformant en habitatges més dignes.

A la vegada, el barri es va urbanitzar, es van traçar els carrers i, molt lentament, s'hi van instal·lar les infraestructures mínimes: aigua, llum i clavegueram, en un procés que no va culminar fins que

Uns nens i una dona d'ètnia gitana ballant en un carrer del barri de Ca n'Oriac. Sabadell, 1958. Font: Jaume Avellaneda Camins/Arxiu Històric de Sabadell.

L'ajuntament democràtic va iniciar la dignificació de les barriades de Sabadell.

Així, a poc a poc, amb molta feina, patiments, estones d'alegria, satisfacció pel que s'estava aconseguint i reivindicacions múltiples, la gent va veure com els seus barris, com el suburbi de Torre-romeu, creat quasi literalment de les seves mans, es van convertir en barris dignes d'aquest nom.

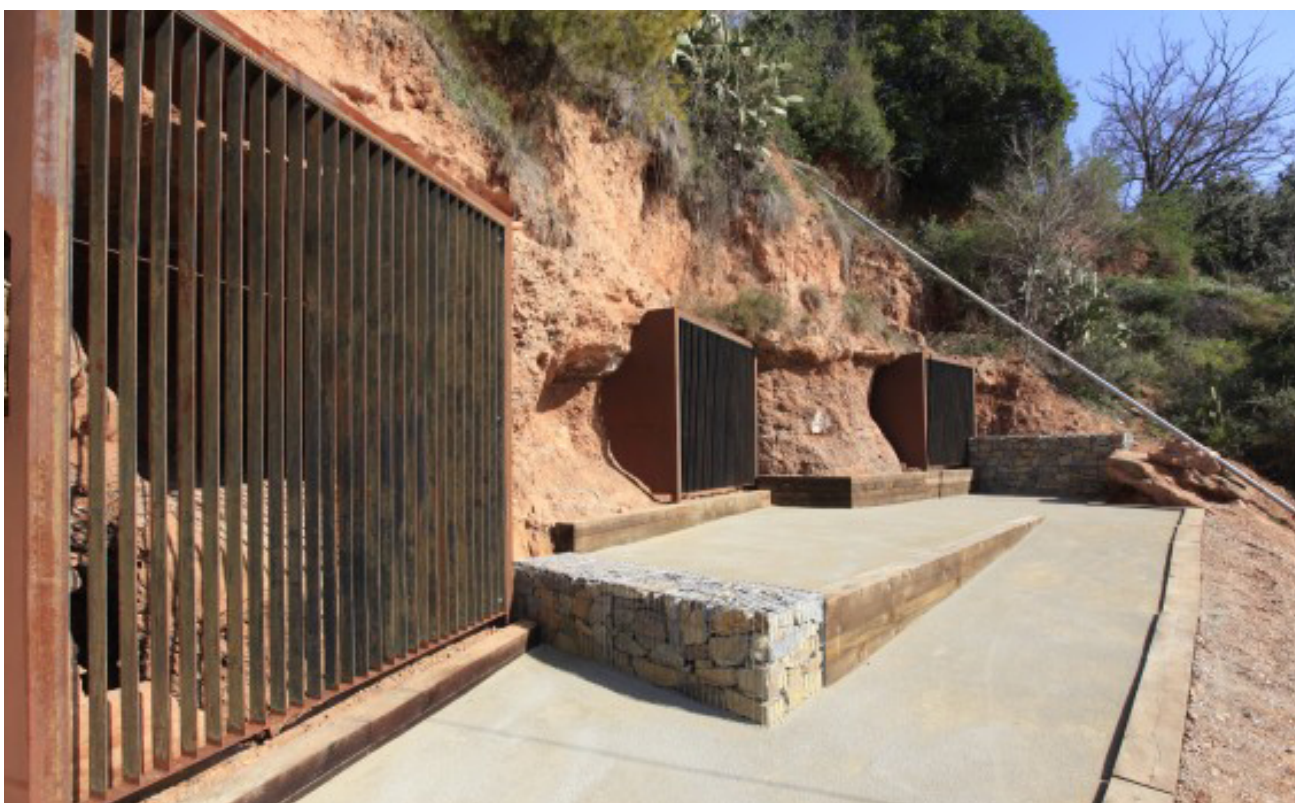
La vida a les empreses, sobretot per als homes, però també per a les dones solteres o viudes, va ser un dels referents principals de les relacions socials, més enllà de les relacions que es donaven en les xarxes veïnals i familiars. D'altra banda, les lluites obreres i veïnals, molt unides entre si, van intensificar la consciència de classe d'algunes persones i, per extensió, de la comunitat. Van començar amb formes d'organització informal i

“El moment polític va afavorir que un sector de persones que tenien una experiència de lluita al poble, conjuntament amb gent nascuda a Catalunya, s'unissin en la lluita contra la dictadura i a favor de les llibertats i la democràcia”

clandestina, fins que es va arribar a una organització més estructurada, que es va manifestar, malgrat la repressió del franquisme, fins i tot en protestes, vagues i mobilitzacions al carrer.

El moment polític va afavorir que un sector de persones que tenien una experiència de lluita al poble, conjuntament amb gent nascuda a Catalunya, s'unissin en la lluita contra la dictadura i a favor de les llibertats i la democràcia —amb el clam col·lectiu “Llibertat, amnistia, Estatut d'autonomia!”—, i que es transcendissin les reivindicacions bàsiques, socials i laborals.

Amb els anys, es van anar assolint les expectatives, va canviar la situació precària dels primers temps, i la perspectiva d'una vida menys fatigosa i més tranquil·la es va fer realitat. D'altra banda, quan els fills i les filles, en casar-se o independitzar-se, s'establíen fora del barri, s'eixamplava l'espai, les relacions, les professions i les amistats, i tot plegat va possibilitar la consciència de pertinença i possessió d'un espai més ampli que el del barri o de la ciutat.

Exterior de les coves de Sant Oleguer, que actualment formen part de la Xarxa d'Espais de Memòria.
Font: Memorial Democràtic.

No s'han d'amagar les situacions difícils i conflictives, però la societat catalana, en el seu conjunt, va demostrar ser una societat madura i tolerant, i va mantenir, al marge de conflictes o conductes particulars, unes relacions pacífiques i serenes en les quals, en general, els orígens geogràfics dels seus habitants no es van tenir en compte. Es feia així certa l'expressió segons la qual és català aquell que viu i treballa a Catalunya.

I es pot afirmar que aquelles persones que havien arribat amb tota la vida en una maleta, conjuntament amb la població nascuda

al país —o que provenia d'immigracions anteriors—, es van convertir en part consubstancial de la construcció de la Catalunya democràtica, que es va iniciar en aquell moment, el 1976.

Ara, des del nosaltres format de molts d'altres de Daniel Innerarity, quasi mig segle després, ens preguntem, malgrat les dissimilituds, quines semblances tenen les arribades anteriors amb la immigració actual, i quin pot ser l'objectiu, la lluita o les reivindicacions que ajudin a unir la nova gent, que prové de diversos països, amb la que ja està establerta al país. ■

Per saber-ne més:

- ESPINOSA, F. *Contra el olvido. Historia y memoria de la guerra civil*. Barcelona: Editorial Crítica, 2006.
- MARTÍNEZ I LÓPEZ, F.; GÓMEZ I OLIVER, M. C. (coord.). *La memoria de todos. Las heridas del pasado se curan con más verdad*. Sevilla: Fundación Alfonso Perales, 2014.
- ROMERO, F. C. (ed.). *La represión franquista en Andalucía: balance historiográfico, perspectivas teóricas y análisis de los resultados* (vol. 1). Sevilla: Fundación Pública Andaluza Centro de Estudios Andaluces. Consejería de la Presidencia, Junta de Andalucía, 2012.
- SANTOS, J.; CASANOVA, J.; SOLÉ I SABATÉ, J.; VILLARROYA, J.; MORENO, F. *Víctimas de la guerra civil*. Madrid: Ediciones Temas de Hoy, 1999.